

V minulom roku vyšla kniha J. Novozámskej, ktorá sľubuje zaplniť veľmi citelnú medzeru v bádani novšej západnej filozofie u nás. Kniha je venovaná rozboru diela jedného z najvýznamnejších a najvplyvnejších predstaviteľov americkej filozofie 20. storočia — G. Santayanovi, ktorého dielo je významnou súčasťou západnej filozofie vôbec.

Novozámska sa vo svojej práci asi zámerne chcela vyhnúť bežne zaužívanému spôsobu spracovania tej-ktorej postavy, spôsobu, pri ktorom sa pozornosť koncentruje výlučne na odborný rozbor osobných ľudských momentov jeho života a na ich pozadí pristupuje k rozboru jeho filozofického diela. Snaží sa priblížiť k Santayanovej filozofii cez analýzu jeho osobnosti, jeho životných osudov, jeho vzťahu k starej a novej vlasti, jeho povahy. Myslím, že postupovala správne a že sa jej podarilo to, čo sa mnohým akademickým prácam v Santayanovi nepodarilo a ani podaríť nemôže. Ide totiž o to, že iba Santayana ako človek vnútorne zladuje, zjednodušuje, to čo do protikladov často nelogických, nezrozumiteľných kladie Santayana — filozof. Preto je pre mnohých nepochopiteľný, zmätený a rozporný; súčasne naturalista a katolík, materialista a platonik, namyslený aristokrat a humanista. Iba cez osvetlenie Santayanovej osobnosti, jej citlivého vnútra sa možno dostať k podstate jeho filozofického postoja.

Autorka nám Santayanu — filozofa predstavuje spôsobom, ktorý znamená prekonanie zastaraných, dogmatických a vulgarizujúcich prístupov k výskumu nemarxistických filozofov. Jej práca je takto prínosom aj z metodologického hľadiska. Rešpektuje princíp diferencovaného prístupu, ktorý jej umožňuje predstaviť Santayanu ako filozofickú osobnosť s rozpornými stránkami jeho uvažovania, ktoré na jednej strane poukazujú na jeho idealistický základ, na druhej strane však odkrývajú progresívne prvky, poznačené vý-

raznou materialistickou tendenciou. Zdá sa mi, že s. Novozámska, napriek tomu, že sa snažila maximálne vyťažiť z progresívnych tendencií v Santayanovej filozofii, pri hodnotení jeho materializmu postupovala až príliš obozretne, vyhýbavo. Podľa nej „Santayanova rozporuplná filozofia je paradoxným pokusom spojiť nezlučiteľné stanoviská materializmu s idealizmom, naturalizmus s katolicizmom, filozofiu s poézou“ (str. 251). Ja sa domnívam, že je skôr pokusom prekonať nedostatky ako tradičného materializmu, tak aj tradičného idealizmu, nájsť za predpokladu „dominancie hmoty vo všetkom existujúcom bytí“ vnútornú väzbu medzi reálnym a ideálnym, objektívnym a subjektívnym, a tým aj vnútornú väzbu medzi vedou a umením. Nie je v tejto súvislosti dôležité, či a nakoľko sa to Santayanovi podarilo. Dôležitý je jeho projekt filozofického uvažovania, ktorým sa zaradil medzi veľké postavy novšej filozofie a ktorým ovplyvnil a stále ešte ovplyvňuje západnú filozofiu.

Vydarenou časťou knihy je najmä kapitola *Santayana a zlatý vek americkej filozofie*. Oboznamuje nás v dostatočne širokom rámci s históriou americkej filozofie v jej zvláštnostiach a špecifikách, v jej závislosti na európskej tradícii, vplyvoch no i v jej úsilí o „americkú“ pôvodnosť. Toto široké pozadie filozofického frontu v Amerike jej umožnilo pomerne správne vymedziť miesto Santayanu v americkom filozofickom myslení. Santayana spája v sebe tradíciu európskej filozofie, jej záľubu v špekulácii, striktnosti, ale aj špecifičnosti s prežitím reality moderného technického sveta, aký začala prvá budovať práve Amerika. Odtiaľ „paradoxy“ v Santayanovej filozofii, protirečivosť a nesystematickosť jeho uvažovania.

Novozámska veľmi citlivo a so zmyslom pre pochopenie vnútorných pohybov v myslení tak vnímavého mysliteľa, akým bol Santayana, skúma genézu jeho filozofic-

kého vývinu. Myslím, že sa jej najviac vydaril pokus zaradiť tento vývin do celkového myšlienkového vývinu Ameriky v jeho rozporných tendenciách a prejavoch. Čitateľovi sa takto dostane možnosť oboznámiť sa aj s dejinami filozofického myslenia Spojených štátov amerických. Pozoruhodné sú aj úvahy, s. Novozámskej o tom, nakoľko je Santayana americkým alebo európskym mysliteľom. Tieto úvahy sa môžu zdať podradné, pretože regionálny alebo nacionálny moment vo filozofii nehrá prvoradú úlohu. Ide však o úsilie amerických ideológov anektovať významných mysliteľov, ktorí pôsobili na území Spojených štátov, a vyhlasovať ich za duchovných reprezentantov Nového kontinentu (pozri napr. prípad A. N. Whiteheada).

Práve v tejto súvislosti skúma podstatu rozporu Santayana ako osobnosti a ako odborníka-filozofa a dokazuje, že sa v ňom „spájajú dva rôznorodé typy kultúr — americká, poznamenaná industrializmom a technizáciou, a európska so silnými rysmi humanistickými“ (str. 27). Žiadalo by sa spomenúť, že uvádzané dva typy kultúr sú špecifickým vyjadrením hlbších momentov vývinu v 19. a 20. storočí predovšetkým sociálnospoločenských momentov,

ako aj momentov prudkého rozvoja vedy a vedeckého myslenia vôbec.

Jadrom Santayanovej filozofie sú problémy „esencie“ a „existencie“ a vzťahu medzi nimi. Originálny prístup k riešeniu týchto ontologických kategórií, rámčujúcich „večné problémy filozofie“, predstavuje vlastný Santayanov prínos do dejín filozofického myslenia. V tejto súvislosti by bolo dobré venovať pozornosť Santayanovej gnozeologickej pozícii, ktorú možno charakterizovať ako „solipsizmus prítomnej chvíle“. Ona je totiž východiskom koncepcie „živočíšnej viery“, ktorá sa stala bázou jeho naturalizmu a naivného materializmu. Myslím, že autorka práve tu mala začať úvahy o idealistických a materialistických pozíciách a tendenciách v Santayanovej filozofii. Systematický rozbor Santayanovej filozofie by konečne mal obsiahnuť aj jeho ideovo-politické úvahy, ktoré zhrnul na konci života v práci *Dominantions and Powers*.

Záverom možno povedať, že sa Novozámskej podaril značne plastický pohľad na osobnosť a dielo G. Santayana, na súvislosti jeho filozofie s rozvojom filozofického myslenia na Západe v našom storočí.

Ján Bodnár